

В. ВІННИЧЕНКО

ПОВОРОТ НА УКРАЇНУ

НАКЛАДОМ ГРУПИ УКР. СОЦ. МОЛОДІ
„ВІЛЬНА ГРОМАДА“
ПШІБРАМСЬКА ФІЛІЯ.

ЛЬВІВ—ПШІБРАМ 1926

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

B. Винниченко.

Поворот на Україну.

До мене з ріжних боків, а надто з еміграційних українських юзл, звертаються люди з запитаннями про мій поворот на Україну, про мою думку що до сучасної ситуації на Україні та за порадами політичної повединки під цей момент.

Я весь час ухилявся від якихбудь одповідей по суті цих запитань. Я хотів одповісти як усім запитувачам, так і самому собі, з усією твердостю й певностю. Я сподіався дістати з України весь необхідний матер'ял для такої відповіді. Але, на жаль, вичерпуючого матер'ялу я й досі не міг здобути. Та, видно, й неможливо його мати тут, за кордоном. Щоб з (найбільшою) можливою певностю судити про ситуацію й орієнтуватися серед неї, треба бути в тій самій ситуації, себто на Україні.

Однаке для деякої орієнтації, для певних висновків матер'ял уже й тут можна мати. З огляду ж на те, що серед української еміграції закорінюються ріжні політичні настрої, які, на мою думку, не відповідають інтересам українського народу, я хочу поділитися з моими запитувачами тими висновками, що я їх можу зробити.

Не маючи фізичної змоги відповідати кожному зокрема, я спрошу відповісти їм усім разом, оцією статтею. І надто моя відповідь буде звернена до тих робітників та до тих соціалістичних елементів української молоді, що серед інших зверталися до мене.

Насамперед коротенько скажу про результати моїх переговорів у справі моого особистого повороту на Україну.

Як відомо тим, що цікавились цим моментом, в московських „Ізвестіях“ з'явилася стаття Б. Воліна, в якій, на підставі немов би моїх листів та листів українського с-р. Н. Григоріїва, заявлялося, що всі мої переговори в справі повороту на Україну були тільки провокацією. В дійсності я, немов би, є агент Європейських держав і маю намір приїхати на Україну для того, щоб зсередини зірвати радянську владу. Я, звичайно, зробив усе залежне від мене, щоб спростувати ці смішні, нелогичні й шкідливі тверження. Я представив парижському Політичному представництву такі матер'яли, на підставі яких воно переконалось у цілковитій неправильності висновків „Ізвестій“. Голова парижського представництва, бувши в Москві, занявся цим питанням і по повороті заявив мені, що стаття »Ізвестій« викликана »дезінфор-

мацією «себто фальшивими листами і що він робить усі заходи, щоб її було спростовано. До сього часу однаке ніякого спростовання немає. Які само причини того, мені невідомо і пояснень з боку парижського поліпредства я не маю. Само собою, що питання моого особистого повороту уже через цю одну обставину не може посунутися наперед.

Перехожу тепер до запитаннів ширшого характеру. Я постараюся відповісти з усією можливою об'єктивністю, щиростю й свідомістю ваги питання. Сподіваюся, що під мою відповідь тепер уже не підставлять таких мотивів, яких серед створених обставин ніяким чином бути не може. Я кажу все про ті самі мотиви особистого і навіть матеріального характеру, що ними за наших часів так занадто часто й охоче люблять поясняти громадські вчинки окремих людей.

Радвлада, в особі компартії взагалі робила все, що була її сила, щоб дати мені найбільше прикростів і шкоди, як морального, так і матеріального роду. Останнім же часом вона нанесла ще й образу моїй чести соціяліста, оголосивши мене (без перевірки, без більших доказів, ніж фальшовані провокаційні листи) агентом буржуазних держав. Вона намагалася поставити під сумнів мої розумові здатності, виставляючи мене прихильником інтервенції. На сторінках радянської преси мене лаяно й очернювано з найбільшою щедростю та безоглядно, відсутністю чуття міри. Так само ніякі портфелі та посади не можуть уже служити поясненням для людей з примітивно-матеріалістичним підходом до психічних явищ, бо очевидно, що московський центр з тих чи інчих причин пустити мене на Україну не тільки на відповідальну, але й узагалі на якубудь політичну роботу не вважає за бажане. Для цих же «матеріалістів» додам, що Держвидав мій роман »Сонячна Машинна« видавати відмовився, все з тих самих політичних причин.

Отже на якунебудь тінь моєї особистої зацікавленості мої »коментатори« не сміють уже спіратися.

Але те, що я казатиму тепер, може здатися де в чому відмінним од того, що я казав років три тому назад. Мої політичні противники для поборювання моїх тих чи інчих поглядів люблять уживати проти мене закидів у мінливості моїх позіцій. Знаю, що вони й на цей раз ухопляться за свою улюблена зброю. Тому я хочу насамперед читачам моєї статті показати справжню суть цього меча моїх противників, — він зовсім не страшний, цей меч, бо зроблений з невпинного матеріалу, картону. І я цілком сміливо підставляю свої груди під цю зброю, маючи певність, що від того не станеться мені нічого злого.

Для цього я тільки запитую моїх противників: про яку саме мою мінливість іде мова у них?

Є дві мінливості в політичній та й загально-людській діяльності: одна шкідлива, дезорганізаційна, гальмуюча і гідна зневаги та боротьби з нею. Друга — корисна, необхідна, організаційна,

поступова і гідна вжитку та засвоєння кожною активною людиною. Перша — то е мінливість у кінцевих метах, у принципах, у тих пунктах всього світорозуміння людини чи групи людей, що дають напрям усій діяльності їх, що роблять діяльність доцільною, економною, цілостною. Така мінливість, мінливість у принципах, е шкідлива й гідна осуду.

Друга — мінливість у способах здійснення тих цілів, у виборі засобів і шляхів для переборення всіх труднощів досягнення, — мінливість у тактиці. Така мінливість — і потрібна і корисна.

Мінливість у способах здійснення принципів, гнучкість стратегії, вільність маневрування при постійності, незмінності та ясності кінцевої мети — це найкраще втілення діової, активної енергії, як у цілих груп, так і окремих одиниць.

Але часто буває, що те, що для одної групи чи одиниці є мета, це для другої — тільки засіб, і навпаки.

Для ясності наведу деякі приклади з історії нашої революції. В 1918 році сталася українська революція проти поміщицько-капіталістичного гетьманату. Ця революція була засобом для досягнення ріжних цілів ріжних політичних груп і суспільних течій українства. У одних ціль була — визволення українського народу від соціального, національно-державного, політичного гніту й експлуатації, знищення клясового поділу громадянства з усією його нерівністю, несправедливостю, візиском і всіма інчими злими наслідками, себто — до створення незалежної вільної соціалістичної Української Республіки.

У других ціль була — створення вільної незалежної Української Республіки з клясовим поділом, з усіма конsekвенціями і прикметами буржуазно-капіталістичного ладу.

Сітуація на Україні під той час була несприятлива для другої течії. Соціальний, клясовий момент, вирвавшись з під преса поміщицької реакції гетьманату, мав занадто виразний і рішучий напрям до цілковитого соціального визволення, він служив головною базою в боротьбі з силами реакції, він головним чином дав ту повстанську армію, що звалила гетьмана й вигнала з України окупаційну німецьку 600 тисячну армію. Ігнорувати його ніяк не можна було. Тому ті укр. течії, що були ворожі в принципі соціалістичному устроєві визволеної української держави, мусіли згодитись на цей напрям. Вони приняли й активну боротьбу з приватно-капіталістичною системою господарства і політичний вираз її — радянську систему (трудові ради) і всі постанови Трудового Конгресу, себто всі засоби для здійснення соціалістичної мети.

Але з огляду на те, що ці соціалістичні гасла були для них тільки засобами в досягненні їхньої мети, вони через півроку легко відкидають їх і в 1919 році, лишившись в уряді УНР пануючою силою, для досягнення своєї мети (самостійної буржуазно-демократичної держави) заключають з Поляками договір, що має відновити на Україні поміщицько-капіталістичну систему господарства. Всі постанови, весь напрям Трудового Конгресу цілком

ігноруються і навіть висміюються, хоча преемственність влади від його пупко підтримується.

Це є приклад мінливості в тактиці при незмінній сутній меті цих партій — національної незалежної української держави з буржуазно-демократичним ладом.

І другий приклад. Російська комуністична партія має мету соціалістичний устрій всього світу, в першу чергу Росії, України й інших підвладних їй територій. Для цієї мети вона вживає всіх способів і засобів. І для неї чужа мета є тільки засіб. Національне питання, національне визволення, національна держава, все це тільки засіб для такого чи інчого маневрування в тактиці. Мінливість її в цій галузі настільки відома, що нема потреби наводити прикладів.

Звичайно, не всяка мінливість є удачна, не всяке маневрування дає позитивні результати, що видно з обох цих прикладів. Але ми звикли звати помилками ті наші акти, що кінчаються неудачею, хоч би ці невдачі часом були обумовлені дужчими за наші акти силами — причинами. Не стільки мінливість українських буржуазних партій створила несприятливу для них ситуацію на Україні, скільки об'єктивні історичні, соціальні, економічні і цілій ряд інчих причин.

Так само не стільки мінливість компартії створила теперішню національну ситуацію на Україні, скільки ті самі об'єктивні причини. І коли тепер компартія рахується з новою створеною національною ситуацією України, то це тільки доказує її гнучкість і вміння маневрувати. А коли українські політичні групи не рахуються з нею, не хочуть рахуватися, то це доказує їхню негнучкість і невміння маневрувати.

Буває ж не тільки неудачна, але й комічна мінливість у тактиці. Ми маємо чудесний зразок її. Була собі на Україні група української дрібно-буржуазної інтелігенції, що звалася »Українською Демократичною партією«. Вона ставилася негативно до всякого соціалізму та до революційної підпольної роботи одної тоді соціалістичної партії — »Української соціаль-демократичної робітничої партії«. Вибухнула революція і висунула ідею соціалізму в широких масах, як загальну формулу соціального, політичного, національного і всякого інчого визволення. Щоб краще досягти своєї мети (установлення української буржуазно-демократичної національної держави), щоб мати вплив серед широких мас, ця група міняє назву своєї партії й перефарбовується в »партію соціалістів-федералістів«. Це була наївна мінливість і ніхто тоді соціалізмові тих людей не повірив. Тепер, коли більшість цієї групи опинилася за кордоном і назва »соціалістів-федералістів« для впливу на маси їй уже не потрібна, а тим часом слово »соціалісти«, як їй здається, лякає європейські буржуазні »чинники«, то вона змінила її знову на »Радикально-Демократичну Партію«. Але й це наївно, бо її »чинники« в їхній соціалізм не вірять і ні трішки його не бояться.

Можливо, що я несправедливий до сеї групи й неправильно поясняю цю мінливість з назвою. Можливо, що це мінливість і є в тактиці, а в принципах. Але тоді вже ми маємо приклад мінливості в метах, і ця мінливість (що частіше трапляється з одиницями, а не цілими групами) є вже інчого характеру, не стільки смішна, як гідна осуду й зневаги з погляду і буржуазних і соціалістичних елементів.

Так от, коли мої противники висувають проти мене закид у мінливости, то людям, що цікавляться знанням питання в суті, треба запитати їх, якого роду моя мінливість: в принципах і метах, чи в тактиці.

Я ж уважаю за корисне для справи дати таке пояснення:

З першого моого арешту в 1902 році, з перших моїх кроків у напрямі соціалізму, через усі тюрми, еміграцію, революції, підпольну роботу, через усі спокуси й деморалізацію влади, постів і посад аж до сьогоднішнього дня, в усіх моїх публіцистичних і літературно-мистецьких працях, в усій своїй діяльності, в способі думання і світорозуміння я ні на йому не змінив того напряму, на який став двадцять чотири роки тому. І двадцять чотири роки життя в ріжких ситуаціях, в ріжноманітній обстановці, двадцять чотири роки постійного свідомого й несвідомого аналізу, зрівнювання, оцінки не висунули мені інчого, кращого розуміння соціального устрою людей, як соціалістичний. І кращої, почеснішої, може, труднішої, але багатшої на особисті вищі радощі цілі, як усякими способами й методами працювати для соціалізму й боротися за його, я не знайшов. І тому, розуміється, ніколи не мав ні на хвилину потреби міняти цю ціль моого життя.

І коли мої противники не цілковито дурні люди, то вони, звичайно, не маючи ні одного доказу, не посміють закидати мені цю мінливість.

Таким чином мова може бути тільки про мінливість у тактиці, в способах, в методах досягнення незмінної мети.

Але тут я скажу: так, така мінливість і була, і є, і буде, поки матиму активність в досяганні, поки матиму енергію, сили, рухливість. І що більша, даліша, вища мета, то трудніші перешкоди на пляху до неї, то більша повинна бути гнучкість, гостріцій аналіз і тверезість у виборах засобів. І що більше активності в боротьбі з труднощами, що дужча впертість і настійність з ними, то більше повинно, мусить бути неудач, чи помилок. І тому я, визнаючи свою мінливість у тактиці, визнаючи свої неудачі й помилки, зарані кажу: буду й надалі міняти способи й засоби досягнення мети, буду мати неудачі й робити помилки. Але, стараючись сам учитися зо своїх неудач і помилок, я з чистим сумлінням можу порадити моїм молодим товаришам-соціалістам, що звертаються до мене з запитаннями: помилляйтесь яко мoga більше, міняйте, відповідно до тої чи інчої ситуації, свої методи й способи досягнення одної незмінної мети, бо ваші помилки й неудачи будуть насамперед свідчити про вашу діяльність,

активність, рух, шукання щастя, а в цьому головний зміст життя. Не будьте подібними до тих людей, що бачать найкрапу якість політика в незмінності та постійності тактичних позицій. Вони подібні до людини, що пробиваючи собі шлях через ліс сокирою і вийшовши до річки, так само як у лісі вимахує нею й рубає воду. А людей, що хочуть пройти через річку інчим способом, вони з комічним патосом обвинувачують в мінливості.

І соціалізм, і національне відродження трудні, складні цілі, а надто об'єднання цих двох цілів. Треба мати велику витревалість, міцність, холоднокровність, щоб не схибнути з одного або з другого напряму. Для соціалістів інших, так званих державних, націй цієї зайвої трудності немає. І тому в нас Українців так багато прикладів, як соціалісти, не маючи витревалості, схибають або з одного шляху, або з другого, або відкидають національне відродження, щоб не завважало прямувати до соціалізму, або відкидають шлях до соціалізму, щоб не заважав іти до національного відродження. І ті й другі, однаке, помилляються, бо є один шлях і до соціалізму і до національного відродження, тільки його трудніше шукати і він здається важчим, будучи, в дійсності, і коротчим і легчим. Всі неудачі й помилки компартії, а так само неудачі й помилки українських соціалістичних партій можуть служити яскравою ілюстрацією до цього тверження. Коли б, з одного боку, компартія в початках революції в національному питанню стала на той штанпункт, на який вона починає ніби ставати тепер, а соціалістичні українські групи широ, активно стали на грунт тих метод, що були проголошені Трудовим Конгресом, коли б прийшли до того порозуміння, якого хотіли деякі українські і московські елементи, то багато зайвих труднощів було б обминено і той об'єднаний шлях знайшовся б швидче та легче.

Але шлях до соціалізму не є справа двох-трьох років. Ніколи не пізно звернути з помилкового напряму й шукати вірнішого. Компартія, показавши себе за революцію вмілим, гнучким, мінливим стратегом, немов би починає бачити свою помилку й звертати на справжній шлях. Бо шість років дії об'єктивних причин остатньки змінили ситуацію на Україні, що бути байдужим до цього факту й мати ту саму тактику, що була шість літ тому назад, явно нерозумна дія.

Однаке, на жаль переважна більшість українських соціалістів за кордоном, стоячи вже в новій ситуації, вже перед річкою, все вимахують, як у лісі, своєю сокирою. Або навіть, крапце сказати, застромивши цю сокиру в болото, як прапор, лягають коло неї й лежать без руху, без активності, навіть без бажання орієнтуватись в новій ситуації, навіть зо смішною гордостю засуджуючи всякі спроби в цьому напрямі. Було б циничним глумом з моого боку, коли б я порадив моїм запитувачам брати приклад з оцих „діячів“ для соціалізму. І тому я ражу насамперед уважно, з найбільшою об'єктивністю, відсунувши на бік усі емоції викликані колишніми подіями, а надто особисті інтереси чи амбіції, вивчати

сучасну ситуацію на Україні. Вивчення дасть змогу зорієнтуватися в своєму власному становищі й відношенні до радвлади й до тих процесів, що там одбуваються. Всяка ж зміна в об'єктивній ситуації вимагає перегляду своїх позицій.

Після цієї передмови, на жаль необхідної серед наших сумних умов, перейду до самої відповіді на запитання.

З них головніші такі: як я дивлюся на сучасне становище в СРСР; до чого йде економично-господарчий розвиток Союза, до соціалізму чи капіталізму; як стойть національне питання на Україні; що таке українізація; окупаційна сучасна влада чи яка інча; і, нарешті, яке становище повинна заняти українська еміграція щодо повороту на Україну та до радвлади.

Відповісти категорично на перше запитання, до чого йде господарство СРСР, до соціалізму чи капіталізму, мені здається можуть тільки такі люди, для яких об'єктивна істина не грає кермівничої ролі в їхніх тверженнях. А надто важко судити людям, що позбавлені можливості стояти близько до сучасного господарчого процесу в СРСР і мусять знайомитися з ним тільки на підставі інформації преси.

Але зате з категоричною певностю можна сказати таке: в СРСР у даний момент одбувається завзята боротьба двох систем господарства: капіталістичного і соціалістичного. Не буду повторювати того, що відомо всякому, хто цікавиться цим питанням. Досить зазначити той вибух діскусії, що виник на XIV з'їзді компартії. І вороги радвлади та й самі деякі комуністи часом пояснюють цю діскусію сутичкою особистих інтересів проводирів партії. Мені здається, що це поверхове й необ'єктивне пояснення. Діскусія викликана глибшими причинами, що корінятися в надрах радянської економіки. Діскусія вигнала на поверхню, як чирик, внутрішню хворобу. І зовсім не досить наліпити на чирик пластирь репресій та прикрити його ватою резолюцій, щоб сама хвороба зникла. Сам уже факт виникнення в рядах партії сумніву, — соціалізм чи капіталізм — є найвиразніший показник існування між цими двома системами боротьби.

І от тут виникає інче питання: на який бік стати своєю свідомістю, волею й активністю?

Для тих людей, що інтереси їх найкраще забезпечуються в системі капіталістичного господарства, вирішення цілком просте: і свідомістю, і волею, і активністю вони стоять за перемогу приватно-капіталістичного господарства в СРСР з усіма його явищами й наслідками, як політичного, так і культурного, національного, побутового характеру. Але для людей, що їм ця система не несе ніяких ні моральних ні матеріяльних вигод, для яких узагалі система класового визиску і панування огидна і ворожа, для тих вирішення не таке просте. Буржуазні руські (та й українські) течії отверто й зловтішно радіють з кожної перемоги приватного капіталу, з кожної уступки компартії, з кожної ознаки зневірря, втоми й вагання большевиків. До сеї зловтіхи

прилучаються і деякі групи, що звуть себе соціалістичними. Обґрунтують вони її трохи інакше, ніж буржуазні групи, немов би інтересами демократії й якогось „дійсного“ соціалізму, посилаються на соціалістичну науку, наводять дотепні й немов би теоретично-обґрунтовані аргументи, але в суті, в простому життєвому розрізі питання все ж таки лишається тим самим: за капіталістичну систему господарства, чи за соціалістичну? Країце навіть ставити так питання: за капіталістичну тенденцію господарства, чи за соціалістичну? Бо ні тої, ні другої системи в чистому вигляді в СРСР ще немає. За приватно-капіталістичну стихію, що лишилася з віків у всіх економічних звичках, побутових традиціях, психічних нахилах, що насуває з усіх боків і тисне до старого, звичного? Чи за те нове, як би його ні оцінювати, як би його ні називати, що дійсно існує, з чим дійсно ж бореться старе, що намагається свідомістю й волею незначної частини людей перемогти віки?

І що виразнішою пунктацією виступає тенденція приватного капіталізму, то гостріше повинні ставати ці питання в кожного соціаліста.

В силу тих чи інших обставин у даний момент існує той факт, що на території всього СРСР є тільки одна організована сила, що взяла на саму себе провадження боротьби з капіталістичною системою господарства і трудне завдання досягнання спільноти всім соціалістам мети, — це комуністична партія, представлена в державно-політичному відношенню радянською владою. Це є реальний факт, з яким не можна не рахуватись. Отже ситуація така: капітал міцнішає й щораз більше заходить позиції. Правильні чи неправильні методи компартії, але вона їх не хоче чи не може змінити.

Виникають такі питання: чи доцільно в такій ситуації робити якийбудь сильний політичний струс? Чи не скористується цією боротьбою соціалістичних течій хтось »третій«, себто спільний їхній ворог — капіталізм і реакція?

Далі: чи доцільно навіть домагатися в даний момент радикальної зміни політичної системи в СРСР?

Так, три роки тому назад, у тодішній загальній ситуації зміна політичної системи, ослаблення диктатури центрів, вільні вибори в ради могли дати позитивні наслідки, могли збільшити творчу ініціативу мас, внести корективи в методи центрів, допомогти злиттю центрів з масами і т. д. Знесиленність, прибитість буржуазно-капіталістичних елементів була тоді настільки велика, що не було майже ніякої можливості для них заняти якубудь кермівничу ролью в русі мас.

Інча річ тепер. Згадані вище труднощі в економічному відбудованні СРСР, ослаблення революційного патосу і звязані з цим розслабляючі настрої невикорінених старих буржуазних навичок, все це створює таку психологичну обстановку, в якій при вільних

виборах в ради, при волі агітації й пропаганди, економичне й фінансово-сильні елементи, себто нова буржуазія (за допомогою старої й закордонної) постарається би всякими способами занести в радах пануюче становище. Звідси вже недалеко до заняття домінуючих позицій і в усьому житті, а там і до реставрації всіх капіталістичних форм господарства та до політичної диктатури буржуазії. Тому еміграційні буржуазно-демократичні течії всіх націй бувшої Росії нічого не мають проти лозунгу вільних виборів у ради. (Між інчим цікавий приклад міліївості в тактиці й тактичних лозунгах: люди, що до революції саме слово »революція« ненавиділі, оті всі недобитки монаричної бюрократії, поміщицтва й буржуазії, тепер на еміграції називають себе революціонерами в боротьбі проти радянської влади, а свої методи революційними.) Вони знають, що в цій ситуації можна змінити свою тактику й навіть радянську систему на певний момент приняти, щоб краще підсунути себе до своєї мети, реставрації влади приватного капіталу.

Коли деякі соціялісти різних націй бувшої Росії в оправдання своїх позицій висловлюють тверження, що насильне скинення з влади компартії в теперішній ситуації перенесе відразу всю колишню Росію в царство свободи й демократії, розгорне широкі перспективи економичного і навіть поступово-соціалістичного розвитку, то мені ці тверження представляються або наївністю або лицемірством. Цим людям або згадується ситуація 1917 року, чи навіть 1923, або вони зовсім не рахуються ні з якою ситуацією, казенно твердячи лозунги своєї організації.

Наївно думати, що скинення влади такої партії як комуністична, зразу дасть і ту ...»європейську демократію«, і ті свободи, і ті перспективи. Необхідно й неминуче переможець стане диктат ором, хто б він ні був: партія чи особа. Хотітиме він чи не хотітиме, він буде змушеній ввести диктатуру. Реакція соціяльна і політична запанує на певний час із неутримною силою та жорстокістю. І тільки згодом, повільно, ослабляючи її крок за кроком, удасться довести її до того рівня скованої диктатури буржуазних кляс, що тепер зветься »європейською демократією«.

Так от і виникає питання: чи є ж сенс для соціяліста міняти диктатуру партії, що провадиться в інтересах працюючих класів, на диктатуру партії банкірів, промисловців, поміщиків, або одної особи, що захищатиме не гірше їхні інтереси, на зразок Мусоліні, Прімо де Рівера та інших їхніх зразкобравців? Невже в цьому є справжня тактика соціялістів?

Я знаю, деякі з українських соціялістів, надто з неофітів, привернених до соціалізму вже під час революції, будуть казати мені, що комуністична партія не є партія соціалістична, не є навіть партія, а кліка, каста, нова пануюча, експлуатуюча маси кляса.

Дійсно, умови монопольного державного керовництва та диктатури центра вносять багато відмінних з інчими партіями рис у структуру цієї організації. Правда, надужиття своїм становищем

окремих членів є досить поширене явище. Хабарництво, крадіж громадських грошей, розтрати, »чинопочитання«, буржуазні нахили до експлоатації й насили та багато інших якостів гніздиться в окремих членах партії. Але будемо об'єктивні: спробуймо знайти таку партію в Європі, що маючи диктаторську владу, не мала б у собі усіх цих рис? Та навіть без диктатури, при формальній парламентській демократії, при коаліційній демократичній владі чи багато є в Європі держав, де б урядовці, адміністратори, депутати, навіть міністри не мали б у тій чи інній мірі отих якостів? Так, при справжній, при соціалістичній демократії таких явищ не може бути. Не тому, що люди стануть янголами, а тому, що контроль адміністрації відповідними виборними органами, відповідальність влади перед колективом буде поставлена так, як за теперішніх умов не може бути поставлена.

Але не в цьому суть питання. Хай, припустімо, навіть це не партія, хай кліка, хай складається з кого-хоч, хай дійсну владу має невеличка купка людей, Політбюро, а весь апарат партії сліпо по чиновницькому слухається його, то навіть і так питання не зникає: кого вибирати: те Політбюро, що силою всього державного апарату, диктатурою і примусом силкується направити корабель народнього господарства на соціалістичний напрям, до майбутнього знищення клясового, економічного, державного, адміністративного і всякого іншого панування людей над людьми, до дійсної свободи людини? Чи те якесь інче Політбюро, що неминуче заступить його, що так само диктатурою буде направляти корабель у бік соціальної, економичної, політичної, культурної нерівності, насили, визиску, гніту й неволі?

Ще раз кажу: кільки років тому назад ще можна було вибирати щось трете хоча би в теоретичній, так би мовити, тактиці. Можна було вірити, що скинувши владу Політбюро ВКП, зробивши переустрій соціалістичної влади, можна віправити помилки. Тепер же, з наведених вище причин, і такого вибору немає. Хоч-не-хоч треба вибирати: або диктатуру Політбюра ВКП або диктатуру Політбюра реакції.

Принявши диктатуру Політбюра ВКП, є надія і можливість змінити цю диктатуру в соціалістичну, дійсну демократію працюючого безкласового колективу. Принявши ж диктатуру реакції, є надія й можливість змінити її на сучасну, повторяю, сховану диктатуру пануючих клясів держав Європи та Америки, що зветься »Європейською демократією«. Який же виграв?

Але в азарті полеміки й агітації соціалісти люблять однією величевикам навіть їхні соціалістичні цілі. Вся, мовляв, диктатура їх, вся влада потрібна їм не для цих цілів, а для самої влади, для використовування її в своїх особистих інтересах, матеріального й амбітного характеру. І ніколи, мовляв, пануючі вершки партії не допустять до демократії, не то що загальної, а навіть у своїй власній партії. І коли вони немов би прагнуть світової

революції, то це тільки для того, щоб надовше втримати в себе свою владу.

Звичайно, це є тільки читання в душах. Реальних об'єктивних доказів відсутності соціалістичних і революційних цілів у компартії ці соціалісти навести не можуть. А коли об'єктивно зрівняти діяльність компартії на інтернаціональному терені з діяльністю II Інтернаціоналу, то закид у несоціалістичності та відсутності революційних цілів можна з більшим правом зробити II Інтернаціоналові. Тактика партії в економічній внутрішній політиці? Неп? Державний капіталізм? Становище робітничої класи, визиск, експлуатація червоними директорами? Загравання з непманами? Зрист соціальних й економічних нерівностей?

Так, є багато явищ, які викликають тривогу, сумніви, побоювання. Але з другого боку ми бачимо поруч з цими явищами інчі: вперте відстоювання соціалістичних основ господарства, за взяту боротьбу з ростом приватного капіталу, з усіма негативними явищами морального економічного, адміністративного характеру. Боротьба провадиться навіть у самій партії, і всякою роду боротьба, як за той чи інчий напрям політики, так і проти використовування влади самими членами партії в особистих інтересах. Не все ж так простодінно відбувається, як то в'являється декому.

В кожному разі, поки компартія не змінила своєї програмної цілі, поки вона робить ширі усилия для здійснення її, ми мусимо признати, що вона, силою створених (чи нею самою чи ходом історії) обставин, є в даний момент едині сила, що провадить боротьбу з відновленням приватно-капіталістичної системи господарства. І поки вона виконує цю роль, тактика соціалістів повинна бути одна. Коли б же вона, дійсно, з тих чи інчих причин, зійшла з цієї ролі, перетворилася в свою противідженість, у щось подібне до фашистської партії, тоді, звичайно, тактика повинна змінитися. В кожному разі мінливість — необхідна.

Ручитися ж за незмінність явища можуть тільки люди клерикального способу думання, для яких існують абсолюти. Люди реального способу думання беруть явища релятивно, реагуючи на них відповідно до їхньої мінливої суті. Ми не знаємо, чим стане компартія через три, пять, десять років. Але ми знаємо, що вона не є щось однородне, що вона є комплекс ріжних сил, які боряться між собою. Ми знаємо, що поки-що загальний напрям її є до спільноти всім соціалістам мети. Які сили в ній самій поборять, також сказати не можна.

Але це є ще одна обставина, що додає необхідності перевідгляду тактики соціалістів. Коли навіть у самій партії є сили, що в тій чи інчій формі тягнуть до реставрації приватно-капіталістичних відносин, то тим паче, значить, є ця загроза. І тим паче, значить, треба поставити питання про активну участі соціалістів у боротьбі проти загрози спільній меті.

Я, звичайно, не маю тут на увазі тих соціалістів клерикального способа думання, для яких існують абсолюти й догми. Вони

раз на все повірили в божеську непереможність »об'єктивних законів« і фатально ждуть їхнього здійснення; деякі ж навіть допомагають йому, уподобляючись тому Грібулю, який, боячись бути спаленим, кинувся в огонь. Я не маю наміру робити замаху на тяму закономірності явищ, але я думаю, що насамперед і закономірність є річ релятивна. А друге, що такі соціалісти надають занадто мале значення в соціально-економічних явищах свідомій, організованій силі людської волі. Це є також один із факторів, що складають оті закони. І ми маємо наочний приклад, як організована воля навіть невеликої кількості людей може змінити рівнодіючу лінію об'єктивних законів. Я кажу, звичайно, про діяльність компартії. Всупереч усім абсолютам, вона девятий рік силою своєї волі відвертає напрям отих непереможних законів. І то, при помилковій ігнорації активної участі волі мас у цьому процесі, при нерозвиненій зацікавленості їх. Коли б же компартія знайшла способи втягнення психики широких шарів пролетаріата, селянства і трудової інтелігенції в процес соціалістичного будівництва, коли б зробила цей процес для них наступною необхідністю, наочною, практичною, сьогодняшньою корисністю, то немає сумніву, що багато з тих явищ, які тепер підточують основи соціалістичного господарства, зникли б.

А такі способи можна знайти і в кожному разі треба їх шукати. Головне є мета, — соціалізм, — і досягання її. Досягання всякими способами, всякими методами без огляду на яку будь догму, але з оглядом на ту чи інчу ситуацію. Не обовглюю, грішний чоловік, і революції, як единого абсолютноного способу досягнення мети. Коли історичні соціальні й усякі інчі умови якоєсь країни створили б у ній таку ситуацію, що досягнення мети було б можливе без революцій, скажемо одним референдумом, кожний соціаліст, на мою думку, повинен би як найактивніше стояти за референдум, одкидаючи всі інчі способи. Але, коли опорність пануючих класів не піддається мирним способам, а ситуація дозволяє вірити в доцільність насильників методів, на мою думку, кожний соціаліст повинен кликати до революції.

Та сам соціалізм не є абсолют. Він теж є тільки засоб для загальнішої мети — щастя людства. І коли б якась містична сила захотіла побавитись і створити два типи устрою людей, один з ознаками соціалістичного ладу, але в якому люди через щось почували б себе нещасними, а другий з ознаками монархичного ладу, але де люди були б щасливі, я вибрав би лад монархичний. Та тільки річ у тому, що якраз у нас на землі без втручання містичних сил сукупність ознак соціалістичного ладу припадає на сукупність щасливого стану людей. І тому ці дві цілі зливаються, тому соціалізм набирає стільки ж рис абсолютної, скільки їх має тяма соціального щастя.

І тому для мене знов таки не грає абсолютної ролі як ні те, якими способами буде досягнене щастя, так ні те, силами

якої саме партії буде закладено перші підвалини його. Коли це зможе зробити і зробить компартія, честь їй, і слава, і подяка.

А через це саме я прихожу до такого висновку:

Коли соціаліст якоюсь некомуністичної течії не почуває себе зпаралізованим якоюсь догмою, коли бажає успіху в закладанні основ соціалістичного ладу, хоч би всупереч абсолютам, хоч би всупереч волі бога чи дьявола, він повинен перетворити своє бажання в дію.

А звідси конкретний висновок для таких соціалістів - емігрантів: вертатися на Україну й брати участь у праці й боротьбі за соціалістичний устрій.

Я знаю, що мені зараз же скажуть: насамперед як же вертатися, коли комуністи не пускають, коли вони не хочуть нашої участі.

А друге, це значить вступати в большевицьку партію, міняти свою програму, приймати на себе всю відповідальність за те, що вони робили, роблять і робитимуть? Едина ціль одною ціллю, але для нас і методи досягнення сеї цілі важні, ми не віримо, що большевицькими методами досягнемо цілі, ми тільки відсунемо себе ще далі від неї. Та чого ви самі не вертаетесь, чи чого вони вас не пускають?

На перший зацик можна так відповісти: чи пустять комуністи чи ні, лишимо це збоку. Насамперед, треба самому вирішити, чи є бажання вернутися для такої цілі. А то вже нехай лягає на відповідальність комуністів, коли вони відхилять таке співробітництво. Але мені здається, що большевики не дурніці за всяких інчих людей, — коли вони будуть твердо переконані, що та чи інча людина дійсно не має наміру шкодити їм, то вони не відштовхнуть її. Та не в цьому, кажу, суть питання. Коли в когось буде таке бажання, а комуністи чогось не пускатимуть, то не конче треба їхнього дозволу на поворот, можна й без дозволу проїхати і без дозволу взяти участь в роботі. Для енергичного, глибокого бажання в цьому перешкоди не може бути. І коли б навіть одкрилась така »недозволена« участь у роботі, але участь корисна для соціалістичної справи, то з боку комуністичної влади було б дурним, безглаздим злочинством карати за такий вчинок. Звичайно, бюрократичних ідіотів, примазаних до влади тупих »чиновників« є багато і в компартії і риск для такого самовільця до певної міри є. Але знов таки енергія, іщірість і почування своєї правоти навіть од бюрократичного ідіота можуть урятувати.

Що ж до моого особистого повороту, то хай приклад зо мною не служить аргументом проти. Я особисто в трохи виключних умовах, як громадського, так і персонального характеру. І наведені мною вище причини й, може, причини інчого характеру, яких щодо других поворотців не може бути, тут грають роль. Але я маю свою літературну працю, якою можу по мірі сил своїх служити соціалізмові й національному відродженню нашого народу й зза кордону, як служив цим цілям навіть з тюрми.

Важніший другий закид. Чи конче ступати в компартію? Розуміється, коли ріжниця в тактичних, методологичних поглядах якогось соціаліста занадто закорінена й велика, коли немає широкого поділення не тільки практики але й теорії комуністичної програми, то вступ у комуністичну партію буде актом не тільки недоцільним, але й неморальним та шкідливим, бо, очевидно, буде зроблений не з переконання, а з якихсь особистих інтересів і вигод. (На жаль, таких вступів є не мало).

Але тоді для такого соціаліста все ж таки не закривається можливість певної участі в конструктивній праці. Є величезне поле культурної, техничної, професійної праці. Є можливість до певної міри критики й направлення апарату влади. Хиба мало соціалістів за царизму служило по ріжних установах монархичного ладу, хиба мало було лікарів, адвокатів, робітників на фабриках і заводах? Хиба конче треба було їм бути монархистами для сумлінного виконування своєї професії? Робили ж вони це й не вважали, що цим підтримують царську владу? Чому ж така надзвичайна ортодоксальність у роботі при режимі комвлади?

Знаю, що скажуть: царський уряд не вимагав призначення його влади, не вимагав самовязання, самоопльовування. Але це аргументи не правильні по суті: і царська влада вимагала призначення й самоопльовування (»свідченство о благонадежності«!) як тільки запідозрювала в нелояльності. Але соціалісти не вагалися часом навіть подавати прохання »на височайше ім'я«, »припадая к стопам«. А паспорти з царськими орлами? А відмовляння від усякої належності до якоїбудь революційної організації на допитах жандармерії? Це — не самоопльовування? Але все це не сутнє, хоч часом і важке. Суть, повторюю, в ріжницях переконань. Коли ріжниця занадто велика, коли вона не дасть змоги продуктивно працювати, то, звичайно, краще не вертатись і сидіти в еміграції та чекати, коли ситуація зміниться під їхні погляди.

Однаке є багато соціалістів, а надто з молоді, що такої ріжниці в основі своїх соціальних переконань не мають. Для тих нема таких підстав сидіти й чекати. Є крім того багато безпартійних, колишніх військових, що ніяких викінчених, партійно-політичних переконань не мають. Десятки тисяч людей, молодих, здорових, досвідчених у ріжних галузях людської діяльності тиняються по всіх краях світу далеко від батьківщини й віддають свої сили на чужу працю в несприятливих умовах, неекономно, малодоцільно. Лікарі служать шоферами, слісарі льваками, вчителі шахтарями і т. д. і т. д. Чого ради? В ім'я чого? Чого чекають?

Тут ми підходимо до другого дуже важного, як для українських соціалістів, так і не соціалістів, моменту цього питання, — до національного. Оці тисячі людей без партійно-політичних викінчених поглядів опинилися в еміграції в результаті боротьби за національне відродження українського народу. Значна частина цих людей могла іти та й ішла за всякою соціально-політичною про-

грамою, аби в тій програмі ясно й виразно було зазначено момент національний — самостійність і незалежність української держави. Боротьба їх провадилася головним чином проти більшевиків, а в більшевиках вони бачили головним чином своїх національних ворогів. І самі більшевики давали не мало підстав для такого відношення.

Руська компартія, наслідуючи традіційне становище соціялістів пануючих націй у національному питанні, не вивітривши у самій себе шовіністичного та імперіялістичного духу всієї руської історії, на жаль, довго не могла відчути й вхопити той факт, що пригнічені нації бувшої Росії могли б бути для революції найвірніщим, найкращим опертям, коли б вони від неї дістали якнайповніше задоволення своїх національних прағнень. Страх загубити досягнене був би надзвичайно дужим спільником у боротьбі проти всяких замахів реакції. Замісць того своєю помилковою національною політикою вона кидала велику кількість українських національно свідомих елементів ув обійми ворогів соціалістичної революції.

Я глибоко певен, що коли б компартія одразу повела у практиці ту національну політику, що вона її проголосувала з тактичних мотивів у відозвах і резолюціях, коли б заняла в ній не тактичне становище, а принципіальне, позитивно-активне, то на три четверті озброєна й неозброєна опозиція українських елементів була б зменчена.

Коли я в 1920 році в своїх переговорах з московським центром, настоюючи на переорганізації червоної армії, виставляв теріторіальну систему як певнішу для справи оборони, я мав більшу рацію, ніж Л. Троцький, якого навіть обурило таке мое домагання. Тепер життя немов би підтвердило правильність моєї позиції. Переход на теріторіальну систему визнано. Але, наскільки можна здалеку судити, він робиться надзвичайно нерішуче, половинчато, кволо, з побоюванням. А тим часом повинно бути ясно, що українська національна червона армія буде б значно дужчим і вірнішим оборонцем, коли б вона боронила не тільки соціально-політичні здобутки, але й свою національну волю і власне існування як національної армії. Таких прикладів можна навести багато.

Але не будемо зупинатися на тому, що робилося. Хиба тільки для того, щоб через порівняння з тим, що робиться тепер, краще орієнтуватися в сучасній ситуації.

А відбувається тепер, оскільки можна судити здалеку, те, що компартія голосно визнала свою помилку в національному питанні й стає ніби справді на шлях виправлення її. Надто яскраві ознаки цього можна спостерігати з діяльності партії за останній рік, що зафіксовано в резолюції ЦК КП(б)У з приводу національного питання.

Запеклі противники компартії, рискуючи виявити себе смішними, готові відкидати й заперечувати не тільки цей факт, але найочевидніші. А тим часом, коли порівняти сучасний стан націо-

нального питання на Україні зо станом його хоча б у 1920 році, то ріжниця сама кидається в очі. В 1919 році один голова українського радянського Уряду виголошував на Україні необхідність диктатури руської культури. В 1926 році другий голова того самого уряду мусить оправдуватись і доказувати, що на Україні нема переслідування руської культури. В 1920 році, збираючись вступати в радянський уряд, я домагався, щоб були вироблені форми державних взаємовідносин тодішньої федерації радянських республік, щоб економична самостійність України мала хоч яку-небудь тенденцію на здійснювання, щоб фінансові взаємовідносини були засновані на якихсь нормах. Я кілька годин доводив представникам Політбюра Каменеву і Зіновьеву доцільність і необхідність в інтересах самої революції всіх цих заходів.

Зо мною торгувались і видно було, що вони не бачили й не розуміли такої необхідності. Троцький же виразно й отверто сказав: „так ви. значить, домагаєтесь зміни всієї нашої політики на Україні?“ І обурився так неначе я домагався дійсно чогось неможливого. Те неможливе тепер починає здійснюватися. Всі мої домагання висуває саме життя і компартія тепер, через кілька років хоч-не-хоч мусить рахуватися з ним й приймати їх. І коли вже гостро висувається питання окремого бюджету України, коли ЦК компартії України підкреслює державність української радянської республіки, то це вже не те, що в 1920 році, коли з моїх домагань тільки посміхались абоуважали їх за контрреволюційний націоналізм.

А питання так званої українізації? Комісія по українізації була заснована в 1920 році. Серед інчих домагань я в цей час виставив і домагання українізації радянського апарату. Але коли я захотів узяти активну участь у комісії по українізації, мені головою уряду було заявлено, що з огляду на невідбування засідань цеї комісії її зовсім розпущено. Так стояло шість років тому це питання. Тепер ми бачимо зовсім інчу картину. Українізація державного і партійного апаратів стала конечнотю, насущною потребою. Є, розуміється, елементи в компартії, що всіма силами опинаються проти неї, але ми вже маємо цифри, маємо факти урядування українською мовою, навіть приклади кари за незнання української мови. Чи це ж було можливе в 1920 році, коли українську мову звали „петлюрівщиною“ і глузували з неї й за неї брали на підозріння в контрреволюційності?

Заплющувати на ці факти очі, твердити, що їх немає, що це все дурійство, фальшивання, це просто дурійство аргумент. Можна сумніватися в тих чи інчих розмірах цих досягнень, але не можна відкидати тенденції їх розвитку. А це є найголовніше. Це свідчить насамперед про силу й зрост національної української стихії за ці шість років, а друге про розумний, якешті, початок відношення до цього явища компартії. Що компартія хоче взяти провід у цьому процесі, що хоче через українізацію свого партійного і державно-адміністративного апарату зблизити радвладу

з селом, що хоче надати українській національній культурі тон свого світогляду, це цілком зрозуміле й нормальне. Кожна партія повинна була б до цього самого змагатися.

Трудно здалеку бачити всі пружини, всі фактори й умови цієї зміни в національній політиці. Трудно судити, оскільки ця політика грунтовна, оскільки вона принципіально-активна, а не викликана необхідністю тактичного тимчасового пристосування. Але поскільки справедливе є те, що головною причиною була і є сила національної стихії, постільки ми можемо бути спокійні за дальшу долю українського національного відродження. Ніякі схилення тої чи інчої влади на Україні не зможуть уже вернути її в стан колишнього небуття. Поскільки ж компартія тепер займає хоча б не негативне відношення до розвитку цієї стихії, до надання їй свідомих, організованих форм, поскільки цінить її значення до того, що вступає на шлях українізації державного апарату, постільки відпадає одна з причин гострої ворожнечі до неї з боку національно-свідомих елементів українства. І що повніше, що принципіальніше компартія України поведе злиття всіх сторін державного життя України з національною стихією, що безсумнівніше в національному сенсі стане весь апарат усього життя (економічного, політичного, культурного, професіонального і т. д.), то більше й більше стане радянська влада до мас, то більше й більше ставатиме по національноти своєю. І тим меньче й меньче буде підстав національного характеру як серед соціалістів так і безпартійних емігрантів до опозиції їй.

Я знаю, недовір'я це багато є серед українства. Повторяю, воно цілком оправдане й законне і остаточно знищити його і привабити до себе колишніх ворогів своїх можна тільки таким способом, як я сказав вище. Однаке це справа вже самої компартії.

Яке ж відношення повинно бути в Українців різних політичних напрямів до нового курсу національної політики?

Чи доцільно, повторяю, обмежуватись одкиданням фактів і називанням сучасної державної влади „окупантами“? Чи справедливе по суті таке називання в даний момент?

Так, шість, п'ять, навіть, може, три роки тому назад підстави для такої назви були. Оскільки ця влада була чужою, насланою з другої держави, оскільки вона дбала про інтереси імперії, оскільки не дбала про інтереси окупованої країни, вона була владою окупаційною (незалежно від соціально-політичних її цілів). Але за кільки років у певні історичні моменти можуть статися такі процеси, що за звичайних часів потрібують десятки років. За кільки літ напруженості окупаційна влада перебула процес зростання з країною. Крім того об'єктивна необхідність примушувала раціонально провадити експлуатацію краю, дбати про інтереси його, захищати ці інтереси перед центром. І в цьому процесі цілком чужі з походження люди часто ставали так би мовити українськими патріотами. (Такі приклади були вже в 1920 р.). Крім того не треба забувати того, що в кермівничих центрах ком-

партії України тепер уже значно збільшилась кількість національносвідомих елементів, не гірших Українців, ніж якбудь „патріоті“ в сенсі розуміння й відчування потреби всебічного відродження і розвитку української нації. Я певен, що значна більшість Українців - комуністів не гірше любить, цінить і готова розвивати всі дійсні цінності українського національного духа. І, повторяю, той факт, що Чубареві доводиться оборонятися від закидів ув українськім шовінізмі, доказує, що вияви активного відношення українських комуністів до української державності й до всього національного відродження не є платоничні акти. І коли взяти на увагу, що весь апарат державної влади має тенденцію стати все більш національно-українським, то як же можна з такою впругостю говорити про окупаційний характер влади?

І чи це в інтересах самої української державності доводити всім нашим ворогам, приятелям і самим собі, що Україна, як держава не існує, що української державної влади немає, що є тільки генерал-губернаторство і т. д.

Та навіть, беручи *carte d'identité* (паспорт для внутрішнього вжитку) в парижській префектурі самі ці противники мусять посилятися на існування української держави, себто й української нації. (Французьке державне право визнає націю тільки як державу). Коли для того, щоб прописатися Українцем з національністю, треба визнати факт Союза радянських держав, то є ж іще багато інших підстав не тільки для визнання, але й для найширшого пропагування та зазначування цього факту, факту існування самостійної української радянської держави в союзі з інчими самостійними радянськими державами. А коли є держава, то є й державна влада. Політика цієї влади, режим її можуть комусь не подобатись, але французьким монархистам також не подобається політика й режим республіканської влади, однаке вони її не називають окупаційною, не своєю, або італіянська опозиція владу фашистської партії. Коли ще кілька років тому були підстави для такої кваліфікації, то в теперішній ситуації це або вияв смішної амбіції або, дійсно, використовування національного моменту для боротьби з соціально-політичними позиціями комуністів.

Як і кілька років тому я казав, так і тепер кажу: факт створення Союза Радянських Республік є дуже важний і позитивний для національного відродження факт. Українська держава існує і має свою державну владу. Всякі ж інчі емігрантські „державні центри“, „влади“, „уряди“ є шкодливі для розвитку українського відродження забавки. Купка людей тішиться собі в еміграції грою в міністрів, отаманів, Директорію, в якусь владу, в якусь особливу „справжню“ державність.

Державність творить не купка людей, що зве себе міністрами, купка отих Купер'янів із української пісні, тих „цехмейстерів над соломою“, а український народ, маси, все буття, вся стихія краю. То вона створила Союз Радянських Республік і вона ж творить

національний характер української державної влади. „Цехмейстерам над соломою“ в інтересах справжнього патріотизму слід було б, нарешті, припинити свою забавку, бо занадто вже дорого коштує вона. Бо занадто довго вже вона віднімає в Україні тисячі працівників, таких потрібних їй саме тепер, саме в цій ситуації.

А так само слід би припинити й іще небезпечнішу гру в інтервенцію. Крім того, що вона дурить тисячі людей і тримає їх у неволі вигнання, вона сама по собі є просто злочинна для справи національного відродження. Що, власне, думають собі оті українські політики, що мріють про інтервенцію й чекають її як манни небесної? Як вони собі уявляють усю майбутню кон'юнктuru під час і після інтервенції? Невже вони хоч на хвилину можуть серйозно вірити, що від того буде користь справі українській? Адже ясно, що коли б це сталося, то та європейська держава, що організувала б інтервенцію, насамперед договорювалась би з руськими течіями. Головну роль грава б руська біла армія та армія сусідніх з СРСР держав. Плоди перемоги ділили б між собою ці чинники, українських же „отаманів“ з їхніми „козаками“ тримали б для декорації доти, доки це було б потрібно. Потім же їх відпихнули б. По всій території захопленій інтервенцією настала б не тільки соціально-політична, але й національна реакція. Ті досягнення, які ми маємо тепер на Україні, були б розтоптані й треба було б розпочинати люту боротьбу з початку за дрібні постулати.

І в ім'я чого це мало б бути? В ім'я створення української державності? Вона вже є. Значить, в ім'я того, щоб ця державність була державністю поміщиків, фабрикантів і європейських банкірів? Так навіть же й цього ніяк не могло б бути, бо коли буржуазна антіінтервенційна руська демократія, коли навіть руські соціалісти ні за що не допустили б створення самостійної української держави, то нівже це могла б допустити та чорна реакція, що стояла б ув авангарді інтервенції перед наших отаманів? Значить, па що ж рахують ці цехмейстери над соломою, розводячи час од часу шамотню про інтервенцію?

Але іще цікавіше: як можуть люди, що звуть себе соціалістами й марксістами, підтримувати ці утопично-злочинні мрії? Як вони взагалі можуть у боротьбі за допомогою чужих гармат („орієнтація“ це зветься!) убачати головний засіб створення української держави?

А коли факт, що компартія зрозуміла свої помилки в національнім питанні, коли вона дійсно стає на шлях активно-позитивного відношення до його, то яка рація тим соціалістам, що проти інтервенції, відкидали цей факт, дурити себе та інших? Чого вони чекають тепер, для чого вони втримують своїх однодумців навіть од спроб вияснити становище на Україні, не то що від якоїсь участі в позитивній праці там? На що вони рахують, сидячи за кордоном? На те, що станеться якась „революція“ чи еволюція?

Я вже казав вище і ще раз кажу, що в даній ситуації разрахунок соціалістів якобудь течії на „революцію“ в СРСР є не що інче як розрахунок на власне самогубство. Переможе „третій“ — велика буржуазія руками дрібної буржуазії, переважно заможного селянства. Перемога вильеться в форму військової диктатури одної особи або невеличкої групи, розуміється руської. Можливо, що ця диктатура не буде монархичною, але що вона буде русько-імперіалістичною, то про це сумніву не може бути. І що вся фізична, військова сила буде в її руках, то теж сумніватися нема чого. Коли б українське селянство потім і схаменулось і захотіло взяти свою долю перемоги, воно б цього не могло зробити, бо воно обезброене, — тепер не 1917 рік, коли в кожного села були свої гармати.

І результат для української нації той самий, що й від інтервенції. Припустімо ж навіть інчий результат „революції“. Припустімо, що здіймається по всьому СРСР хвиля заворушень, робітничих страйків, часткових повстань. Армія переходить на бік народу. Рухом керує соціалістична і буржуазна демократія, армія не висуває ніякого Бонапарта, одне слово та сама картина, що в 1917 році. Добре. Який же результат для української державності? Самостійність? Ота руська демократія, переповнена ентузіазмом свободи, великодушно випустить Україну на волю й піднесе українській демократії самостійність? Чи хоч запропонує на референдум українському народові, що він хоче: самостійність, союз, федерацію єдину-неділімую? Серед руських есерів є такі окремі солідкоспівці, що по солов'їному витъохкують про референдум. Але ми цих солов'їв добре знаємо, вони солов'ї не прості, в відповідний момент уміють ставати шуліками. Та, кажу, коли б вони й лишилися солов'ями, то це окремі одиниці. Їхні ж товариші по партії з них добродушно посміхаються.

Ні на хвилину не може бути сумніву, що ніякої самостійності руська „демократія“ Україні доброю волею не дасть. А силово вирвати не буде зможи, бо знов таки ситуація не та, що в 1917 р. Ми мусітимо приняти те, що нам дадуть. Правда, вони теж, може, дадуть навіть український „уряд“, навіть з „Українців“ на зразок якогонебудь землячка Сухомлина, україножера, товариша наших соціалістів по Інтернаціоналу. Але що де буде за уряд, то передбачити не важко. Коли тут в еміграції ці „демократи“ й землячки гризуть собі руки з люті й отдаю від кожної уступки компартії в українському питанні, коли тепер не можуть чути слова „українізація“ без вигуків глуму й обурення, то я не побажаю моєму народові, щоб ці люди колинебудь мали змогу прикладти свої погляди й почуття на практиці.

Але в'явімо собі, що руська демократія, не почуваючи себе після кризи ще такою дужою, остереглася б давати „уряд“ із виразних україножерів і землячків. Припустімо, що це були б коректні, розсудливі люди з „тверезим“ велико-державницьким розумом. Картина все одно вийшла б невесела. Перемога над

компартією головним чином одзначилась би реставрацією приватно-капіталістичної системи господарства. Це є основна вимога і буржуазної і соціалістичної руської демократії, так само як і української (за віймком, може, деяких груп). Реставрація приватно-капіталістичних відносин неминуче потягла б за собою й реставрацію всіх інших відносин, політичних, соціальних і національних. В тій чи інчій формі влада перейшла б до буржуазії.

Українська нація, силою історичних умов і обставин, не витворила своєї національної буржуазії, ні індустріальної, ні торгово-фінансової, ні навіть аграрної (коли не рахувати окремих одиниць). Коли я вперше в 1917 році виставив цю тезу й на ній базував напрям нашої політики й боротьби з Тимчасовим Правительством, то на мене, з ріжних причин, обурились і деякі соціалісти й не-соціалісти українські. Однаке факт був фактом і його зрештою мусіли визнати всі й навіть підкреслювати його. І коли тепер на Україні з дрібязків розбитої буржуазії та новітнього непманства формується нова буржуазія, то немає сумніву, що вона в переважній більшості не є українська ні походженням, ні національною свідомістю.

Запанувавши в економіці, вона, само собою, запанувала б і в культурі та побуті. І без того зденаціоналізоване місто на Україні почало б випихати назад у село початки української культури. Теперішня українізація, яка б вона ні була в своїй суті, була б ліквідована. Почались би протести „населення“ проти „насильственної“ українізації (вже й тепер буржуазно-демократична руська преса гвалтує про „неістовства українізації“). І „демократичний“, „свободолюбний“ уряд України, звичайно, ні за що не потерпів би ніякого насильства і вволив би волю „населення“.

Згадаймо недавній приклад з нашої опереткової гетьманщини. Як тільки до влади прийшов Протофіс (скороочена назва організації промислової, торговельно-фінансової та аграрної буржуазії), як одразу ж почалася швидким темпом ліквідація українізації міста, початої урядом Центральної Ради. Дезукраїнізація зайшла навіть на село і кожний об'єктивний Українець може посвідчити, як почалося закривання українських шкіл по селах, глум з української мови і проголошування „диктатури обіцеруської культури“ і оті „протести населення против насильственной украинизации“.

Яким темпом пішла б знову дезукраїнізація та русіфікація, це залежало б од ріжних обставин, головним чином од сили опорності української стихії. Правда, вона тепер значно більша, але не треба переоцінювати своїх сил: стихія ще не оформлена як слід масовою свідомістю, не просякнена ще традицією, не процесментована школою, державно-суспільною практикою (що саме оце тепер починає відбуватися). Чи зможе вона відстояти всі здобуті позиції? Чи не буде відіхнута далеко назад, щоб знову крок за кроком тяжко відвойовувати їх у руської демократії?

Що ж виграла б українська робітниче-селянська, „безбуржуазна“ нація від такої „революції“ чи „еволюції“, від цього „невблаганного“ ходу законів? Що виграли б оті люди, що звуть себе українськими марксистами чи якими інчими соціалістами, які „ортодоксально“ тепер чекають інтервенції, „революції“ чи „еволюції“ й навіть допомагають їм?

Взагалі ж, треба сказати, майже вся українська еміграція в національному відношенні подібна до зденервованого, запеклого й жовчно-песимистичного грача в карти. Цьому грачеві, на невелику спадщину від батьків, пощастило раз у житті виграти міліон, — цілковиту державну самостійність і незалежність. Але щастя повернулось боком і певна частина виграшу виприснула з рук. І от грач ніяк не може забути того менту щастя. все пригадує, все длубається, все гризеться: от, коли б він оттоді походив так, а не так, то напевне вернув би старий виграні. І вже ні до чого інчого не лежить його душа, все йому хочеться грати і тільки в грі він бачить єдиний спосіб створення свого добробуту. Інтервенція, „орієнтації“ на якісі „міжнародні чинники“, все це вияви бажання тої гри. Коли грач щось інче робить, то це тільки з примусу, з голоду, з нудьги чекання. Думка про те, що на решту виграпа можна б поставити нормальну працю, збільшувати й розвивати добробут роботою, творінням — грачеві здається гидкою, зрадницькою. Навіть спроби в цьому напрямі він уважає за зраду свого ідеала.

А в дійсності, яка величезна решта від виграша лишилася! Коли зрівняти цей стан України, що є хоч би в сей мент, зо станом у 1916 році, то яке колosalне придбання! Найзапекліші націоналісти в 1916 році не сміли вірити в можливість початкової народньої школи (!) українською мовою. А коли б ім тоді сказати, що Україна буде в такому нехай „декоративному“ міждержавному Союзі з Росією, вони б, повіривши, подуріли від радості, а не повіривши, з заздрістю зітхнули б. Тепер же вони стогнуть, скиглять, пойдом ідять і себе і інчих за те, що не втримали міліону.

Отже, коли комусь цікава моя думка, то вона така: вертатись на Україну для органичної, корисної праці, для використування історичного вигришу, для творення роботою національно-державного міліона. Нехай ті тисячи рук і мозків, що видають свою енергію в приймах і наймах на чужині, що збагачують каси чужих капіталістів, — нехай вони збогачують матер'яльну й духовну касу робітниче-селянського народу нашого. Соціалістам же українським треба, на мою думку, іхати, щоб боронити цю касу від замахів Капіталу, щоб помогати тим, хто провадить цю оборону й боротися проти тих, хто допомагає замахам.

Я певен, що коли б затіялася збройна інтервенція на СРСР, багато з Українців-емігрантів, соціалістів та й не-соціалістів, одкинули б усе і поспішили б на оборону своєї батьківщини. Так отже не-збройна, але не менче загрозлива інтервенція внутрішнього

і зовнішнього ворога соціалістичного господарства починається. Кому перемога цього ворога не бажана, той згодиться зо мною.

Але не треба вірити дурним байкам тих людей, що ради своїх особистіх інтересів росписують стан України в усіх відношеннях прекрасним. Цих людей по суті не цікавить ні Україна, ні соціалізм, ні радянська влада, ні комунізм. Вони — льокаї й по льокайському роблять, без інтересу до самої суті, без віри в справу, без любові до неї, а тому з холуйським і непомірним вихвалюванням навіть блюмотини свого хазяїна. Я кажу про так званих українських сміновіховців.

Українського сміновіховця по суті, такого, як є руське сміновіхіство, властиво немає. Суть руського сміновіхіства, насамперед, має ідейний (контрреволюційний, антисоціалістичний) характер. Ідея — імперіялізм і великороджавність Росії. Радвладу вони визнали й визнають головним чином за відбудування сильного державного, імперіялістичного апарату та за „собирание земли русской“ в Єдину-неделімую Росію. Вони лицемірять і вихваляють в інших відношеннях радвладу тільки з тактичних міркувань і по суті є найбільш небезпечні й люті вороги і компартії, й радвлади, й соціалізму. Мені відається дуже сумнівною користь радвладі від співробітництва цих „друзів“, а небезпека велика, як од усякого потайного внутрішнього ворога.

Українське сміновіхіство, звичайно, не могло визнати радвладу за її творення „Єдиної-неделімой“. Воно могло б визнати за творення української державності, коли б це не розходилося так різко з дійснотю ше кільки років тому назад (саме тоді українське сміновіхіство вже розцвітало), коли б руські сміновіхівці не радили так з великороджавництва Москви. Українське сміновіхіство не має ніяких ідейних підвалин. Вони й не ідеологи української нової буржуазії, непманства, як руські сміновіхівці, бо такої немає. Вони й не соціалісти, й не комуністи, й не націоналісти, бо не належать до цих організацій. Це, як я мав нагоду колись казати, переважно крімінальний елемент, що службою в большевиків хоче покрити свої крімінальні вчинки. Злодіюжки-урядовці УНР, розтратчики й хапуги-кооператори, колишні послы УНР, що прокрались і т. д Або авантюристи, політичні комісіонери, викинені з організацій, або недопущені в них. Або просто маленькі людці, що за гроши готові на все. З використуванням цих людей радвлада робить таку саму помилку, як і з руськими сміновіхівцями. Користі від підслуговування цих людей не може бути, бо ніякого не те що авторитету, довіря, а навіть звичайної пошани до них ні в кого немає. Їхні журнальчики чи газетки, що вони їх видають на казенні гроші, бездарні, мертві, ні трішки не перекональні. Навпаки, їхня пропаганда робить тільки шкоду, бо вифарбовує в кольор льокайської брехні навіть дійсну правду. Крім того, приймання таких людей, покривання їхніх злочинів

діскредітує радвладу, робить з неї якусь помийницю, в яку зливається всяка покиль із усіх режимів української революції.

І цілком безпідставно оці людці, а також українська еміграція, зараховують в сміновіхівці тих людей, що повертаються чи хочуть повернутися на Вкраїну. (Так само як часом називають сміновіхівців більшевиками й комуністами). Поворотець не є сміновіховець та ще український. І моя порада поворотцям не боятися ніяких запідозрівань та закидів у сміновіховстві. Коли вони перед самими собою почувають себе чистими й хочуть вернутися на Вкраїну, не продаючи своїх переконань, коли не хамствують і не плашують, їм нема чого ні боятись, ні соромитись. Переїхавши ж кордон України, вони перестануть бути поворотцями і стануть громадянами української радянської держави.

Але, повторюю, не треба вірити нерозумним сміновіховським байкам про Україну. Треба бути готовими до дуже прикрих і неподіланок і споділанок. Ніякого раю там немає, як і не може бути його там, де, з одного боку, провадиться боротьба, а, з другого, відбудова. Найнегативніці явища, що можна бачити в країнах буржуазно-капіталістичного суспільства, економично-матеріальна нерівність, злідні і шикування, визиск, насила, брутальність, злодійство, роспusta, бруд, безлад, все це є і там. І в національному відношенні так само поворотці не знайдуть раю. І тут усе ще в будові, боротьбі, і тут тисячі прикроців і труднощів стануть перед очима. І несправедливість буде, і брутальність, і недовіря, і хвилинне разочаровання.

Але для того ж і треба їхати, щоб боротися з усіма тими негативними явищами. Деякі українські соціалісти, сперечаючись з моimi заходами в справі повороту на Вкраїну, кажуть: „нехай на Україні буде справжня українська комвлада, нехай буде справжня українська держава, тоді й мова буде про поворот“. Наївно, але іщи. Я ж гадаю, що коли буде закінчена робота, то нікому поворот таких патріотів не буде потрібний. На готове іти, розуміється, приємніце. Сміновіхівці так і дурять, кличучи на готове й витворюючи розчаровання та апатію. Ні, на трудну, тяжку й особисто невдачу роботу треба їхати, на витворювання майбутнього готового й на оборону вже зробленого. Аби тільки була можливість для такої роботи от у чому головне питання! Аби була певна тверда тенденція в цьому напрямі! А така можливість, судячи з тих даних, що можна мати звідсл, починає вирисовуватись.

Багато ще надають ваги ріжним формальностям у конкретних заходах при повороті. Радвлада, правда, часом зовсім без потреби ріжними церемоніями принижує поворотців, викликаючи проти себе вже зза кордону глухе роздратовання. А окремі врядовці радвлади просто немов би навмисне поводяться з такою брутальністю і дурростю, иначе мета їх — провокація й антирадянська агітація дією.

А з другого боку особлива пильність радвлади в пропусканні поворотців — цілком натуральна й зрозуміла. Нехай ті Українці, що так обурюються цими заборонами та пильнуванням, уявлять,

що, скажемо, на територію їхньої незалежної української держави, хочуть проїхати люди вороги з метою знищити її. Чи вони обурювались би на свій уряд за заборону в'їзду таким людям і за пильнування взагалі? А мітарства з візами до »вільних«, »демократичних« європейських держав для самих оцих Українців, це не те саме пильнування?

І це не може й не повинно спиняти. Хто почуває щире, гаряче бажання найдоцільнішої праці на користь своєму народові, того не можуть спинити формальності, ні майбутні труднощі, ні несправедливі закиди. Той на Україну повернеться.

Ще кільки слів із приводу убийства С. Петлюри.

Мій заклик до української еміграції поставиться тверезо й розсудливо до цієї тяжкої події, не робити її приводом для роз'ятрювання міжнаціональної ворожнечі викликав з боку деяких елементів еміграції повні роздратовання й ворожості до мене особисто закиди. Мої об'єктивні думки й міркування в цій справі вони пояснюють все тими самими жалюгідними мотивами особи стого характеру. Моя, мовляв, амбітність та моя особиста неприхильність до С. Петлюри, оце, на їхню думку, головні причини моого виступу.

Звичайно, переконати таких людей, які у власній психіці не знають інших мотивів для громадських виступів, як особисті, так само неможливо, як сліпого зроду в існуванні інчих, ніж чорний, кольорів. І як що я скажу їм, що вже двадцять один рік тому, коли ніякої тої амбітності, що вони приписують мені, ні неприхильності до С. Петлюри ніяк не могло бути, себто в 1905 році, коли під час хвилі жидівських погромів я так само, як і тепер, гостро й рискуючи навіть своїм життям виступав проти роз'ятрювання міжнаціональних пристрастів. — ці люди однаково не зрозуміють і шукатимуть якихсь інчих вузько-особистих мотивів.

Та не в мені річ, — хай собі такі люди як хочуть і як дозволяє їм їхня психіка поясняють мої мотиви. Але річ у тому, що вони по суті зачеплених мною питань нічого не кажуть. Це є головне. Головне і сумне, що цим немов би цілком незаслуженим мною вибухом ворожнечі до мене вони ясно кажуть, що ті небезпечні настрої, про які я писав, таки існують, що ці люди вважають їх за добре, »патріотичні« й що до людей, які повстають проти таких настроїв, треба почувати ворожість і ненависть.

Однакче, мені думається, не всі мої противники такі сліпі зроду, не всі широко думають, що я з особистих мотивів виступив. Не можучи сказати нічого по суті, не сміючи виступити з отвертою проповідю роз'ятрювання пристрастів, вони хочуть ослабити силу моїх думок наведенням особистих в мене мотивів. Бо вони бояться зменшення цих пристрастів. Бо їм треба роздумувати цю подію в усенціональну, всенародну подію, треба викликати яко мага дужчі емоції всякого роду. Бо, досягаючи цієї мети, вони досягають того, що цими емоціями вони дістають немов би апро-

бацію всій політичній лінії діяльності С. Петлюри, а тим самим і своєї, як однодумців і співробітників покійного. Таким чином, власне кажучи, ці люди спекулюють на трагичній смерти людини, використовують її в політичних інтересах своєї групи. Так само вони спекулюють на почуттях людей, на традиційній пошані до смерті: вони досить психологично розраховують: про мертвого, та ще так трагично померлого, не у всякого знайдеться громадська мужність говорити критично. Навпаки, люди, що колись ставились критично і гостро вороже до всієї політичної лінії вбитого, тепер накинуть на неї серпанок жалоби, забуття і, може, навіть признання. І як спадкоємці С. Петлюри вони через його смерть дістають і регабілітацію собі, і навіть підсилення своїх політичних і соціальних позицій. Не ховаючись навіть, вони вголос сподіваються, що смерть С. Петлюри об'єднає в единому з ними фронті всі політичні течії еміграції, а то й українства. Звичайно, я ще раз скажу, що це наївні сподівання, — соціально-політичні (справжні, а не емігрантські) течії народу об'єднуються на підставі своїх економичних, соціальних, політичних інтересів і потреб, а не на почуттях од смерті тої чи іншої окремої людини.

Але під першим враженням од несподіваної і тяжкої події деякі елементи із ворожих до сеї групи соціально-політичних угруповань піддалися емоціям і до певної міри вступили з ними в «единий фронт». Для мене ніякого сумніву немає, що цей фронт дуже швидко розіб'ється, бо ясно, що, втягаючи на ґрунті цієї події інчі угруповання в єдиний фронт, ця група тим самим примушує їх і в соціально-політичному відношенні стати в одні ряди в ними. І колись ці втягнені й спровоковані елементи згадають оці мої слова. В історії нашої революції ми маємо вже ці приклади спекуляції на національних почуттях, коли ця сама група, тероризуючи інчі течії «інтересами нації й держави», примушувала їх приймати той соціально-політичний зміст сеї держави, який був любий цій групі.

Отже ясно, що, коли тепер знаходиться людина, яка не піддається на таку спекуляцію й зберігає тверезу голову, розглядаючи подію з погляду інтересів не якоїсь групи, а величезної більшості всього національного колективу, то це викликає з боку цих людей і ворожнечу і бажання всякими способами діскредітувати її позиції. Через це саме вони стараються довести, що я так думаю тільки сам, що я цілком ізольований од усього українського громадянства. Мені б, дійсно, було б дуже боляче і соромно за українське громадянство, коли б це було справді так. Але цього, розуміється, немає. І моя ізольованість є тільки ізольованість од темноти, від хоробливої роз'ятреності національного почуття та від тих людей, що ці почуття роз'ятрюють.

Мавши на власному досвіді цю провокацію і спекуляцію, бачивши зблизька, до чого приводять вони, я виявив би непростиму антигромадську малодушність, коли б знову, з якихбудь мотивів,

піддався на неї й не застеріг інчих, що не мали цього сумного досвіду. Тому, коли б могло статися таке фантастичне нещастя, що всі 100 відсотків української нації захворіли б на хворобу цієї групи, я все одно не пішов би проти свого сумління і своїх переконань і волів би лишитися сам у абсолютній ізольованності, ніж піти проти істини та інтересів більшості оцих самих ста відсотків. І тому ніякі несовісні пояснення моїх противників, ніяке тероризування трагичною смертю, ніякий страх перед вигуками ісевдо-патріотів не можуть спинити мене об'єктивно і отверто сказати те, що вимагає сказати громадський обовязок.

Отже :

Та небезпека, про яку я писав у статті »Небезпечні настрої«, себ-то, що вороги українського національного визволення постараються використувати убийство С. Петлюри та звязаний з ним розголос, для своєї мети, починає щораз більше виявлятися. Вся ворожа до нашого руху преса, як буржуазна руська, так і націоналістична жидівська, а за ними й чужинна з дивною настійністю, всупереч очевидній для всіх істини, намагаються представити С. Петлюру, як головного, майже единственного представника всього національного руху, головою всіх революційних урядів і революційної української держави.

Мета такого настійного й несовісного перекручування правди ясна: діскредитація всієї української, національно-державної ідеї.

На жаль, треба сказати, що в цьому помагають нашим ворогам самі деякі Українці, насамперед прихильники С. Петлюри, а, що гірше, навіть деякі елементи, що звуть себе соціалістами. Такі соціалісти, наприклад, зробили заяву, в якій кваліфікують злочинний вчинок Шварцбарта, »як виступ проти всього українського народу«.

Я хочу думати, що ця заява зроблена зопалу, в вибусі почуття від несподіваної події, щід впливом фальшиво відчутого в той момент патріотизму.

Але заява лишається заявою і робить своє діло, даючи підставу думати про позіції цих соціалістів так, як, може, вони того не мали на увазі, дають змогу одній групі використовувати її на шкоду загально-національній справі.

Заява явно необдумана, явно безпідставна, нелогічна і шкідлива. І тим соціалістичним елементам, що з самого початку не загубили голови, треба всіма способами помогти товарищам заняти гідні соціалістів і патріотів всього національно-визвольного руху позіції.

Як можна розуміти зміст цієї заяви ?

Заявляти, що якийсь собі один зденервований індивід виступає з певним учинком супроти всього українського народу, безглаздо і смішно. І я думаю, що ті групи, які зробили таку заяву, не Шварцбарта мали на увазі, не на його адресу направляли цю заяву, не проти його викликали увагу всього українського народу.

Тоді на чию ж адресу і проти кого?

На жаль, у заяві нема ніякого пояснення і треба, очевидно, думати, що на адресу всього жидівського народу?

Але чи вдумувались соціалісти в те, що саме вони хотіли сказати цими неясними словами? Чи подумали вони над тим, до яких страшних консеквенцій провадить така неправдива, безпідставна заява? До оповіщення війни всій жидівській нації?

І цілком же безпідставна, нелогічна, абсурдна. Через що тут весь український народ? Через те, що вони вважають С. Петлюру за представника всього українського народу? Себто, підтверджують немов би ту неправду, яку навмисне ширять наші вороги нам же на шкоду?

Та насамперед С. Петлюра не був ніяким представником не тільки всього українського народу, але й якогось виборного народного органу. Так, короткий час він був обранцем Трудового Конгресу. Але з того моменту, як ним і його групою були відкинені, потоптані й навіть висміяні ті підстави й умови, на яких і його було включено в склад вищого органу революційної влади, Директорії, обраної Трудовим Конгресом, — він загубив право зватися представником, повторяю не тільки народу, але й його виборного органу Трудового Конгресу.

Ніколи Трудовий Конгрес не міг би дати представництва себе такій групі, якою стала потім так звана »державна влада УНР«. І коли б на Трудовому Конгресі С. Петлюра чи та його група, що йшла з ним, спробувала виступити з тою соціально-політичною програмою, яку вона провадила потім, вона була б з ганьбою викинена з Трудового Конгресу і, може, іще й гірше що сталося б.

Отже, ніякого уповноваження від того останнього народного виборного органу С. Петлюра вже не мав. І звязувати його особу якимбудь чином з тим органом ніхто не має ніякого права і розумних підстав. А надто ті соціалісти, що немов не відреклися й досі засад Трудового Конгресу.

А тим паче вже не мав С. Петлюра і тіні права зватися головою Директорії. Пост голови Директорії був виборним. Сам Трудовий Конгрес вибірав як членів Директорії, так і голову його, зокрема. На голову Директорії Конгрес вибрав іншу особу, а не С. Петлюру. І ніхто не смів узурпувати права Трудового Конгресу і призначати когось інчого на цей пост. Отже іменування себе головою Директорії з боку С. Петлюри було просто самозванством, незаконним і злочинним супроти Трудового Конгресу. Так само іменування його тепер головою Директорії, звязування з Трудовим Конгресом є акт такого самого характера. І взагалі С. Петлюра ніколи не був головою ні одного революційного українського Уряду.

Але коли б С. Петлюра і не позбавив сам себе права зватися представником виборного народного органу, то й тоді все одно, убийство його не конче повинно означати виступ проти всього

українського народу. Шварцбарт виступив проти особи С. Петлюри, вважаючи його головним винуватцем за жидівські погроми. При чому ж тут український народ, його соціальні чи національні інтереси?

Отже в якому сенсі ті соціалісти розуміють той »виступ проти всього українського народу« в звязку з убийством особи С. Петлюри?

Перше, ніж робити такі заяви, соціалістам принаймні треба було пильно розважити, чи не розписуються вони в цій заяві іменем українського народу за всі особисті вчинки С. Петлюри. Чи не накидають вони цим українському народові, українській революції, всьому визвольному рухові українства вчинки й дії С. Петлюри?

А коли буде, дійсно, фактами й документами доведено і встановлено коли не вину, то ту чи інчу причетність С. Петлюри до цих кріавих, ганебних фактів з нашої історії, то це значить, що весь український народ, уся українська революція, всі наші страждання, боротьба й жертви за відродження нашого народу, все буде заплямоване печаттю цієї причетності?! І всі соціально-політичні течії українства, всі шари його, причетні й непричетні, повинні нести відповідальність за одну особу?! І імя Українця в Європі й сама ідея української державності повинні сіонімуватися з іменем »петлюрівця«, причетного до цих ганебних фактів?!

Цього домагаються соціалісти своєю заявою?

Та нашим ворогам тільки цього ж і треба.

Група прихильників С. Петлюри зо своїх групових інтересів, нехтуючи інтересами всієї української нації, охоче підтримує брехню наших противників про начальну роль С. Петлюри в українському русі, роблячи з його втілення української державності і навіть трохи не всієї історії. Нехай ця смішна неправда ляже на їхнє сумління за всю ту шкоду, яку вони, цим вчиняють усій національно-визвольній справі.

Але соціалістам, людям, які знають, що С. Петлюра і його група займала в історії визвольного руху незначне місце і що »петлюрівщина« стала в українській революції сіонізмом реакції, не годилось би, з якихбудь мотивів, забувати це.

Отаман С. Петлюра займав у історії української революції майже те саме місце, що руські генерали Колчак, Денікін чи Врангель в історії руської революції. І коли б було вбито Колчака чи Денікіна, невже руські соціалісти вважали б убийство за виступ проти всього руського народу? А Колчак чи Денікін теж казали, що боролись за визволення всього руського народу з під окупації » жидівського III Інтернаціоналу«. І вони називали себе і, може, щиро вважали себе за »революціонерів« і патріотів. І вони посилалися на преємственність своєї влади від революції й »тримали прапор своєї державності«. В кожної нації є й мусить бути складовість соціальних течій. Діставши тим чи інчим способом

державну владу в руки, а надто безправним, самозваним, кожна буржуазна і реакційна течія старається оголосити себе загально-національною (не клясовою, а всього народу) владою.

Розуміється, руські соціалісти зразу знайшли б правильну орієнтацію в такому випадкові і ніяке »тримання прапора« Колчака чи Денікіна їх не спантеличило б. А наших, оттаких соціалістів, знову національний момент у цій події збив з соціалістичних позицій на шкоду самим національним інтересам.

Так, несправедливо і навіть злочинно було б сказати, що отаман С. Петлюра в жидівському питання був однакових переважань з руськими генералами Денікіним чи Врангелем. Ці генерали були й е переконаними, так би мовити, програмовими антисемітами, з усією дикою й безглаздою ненавистю до всього жидівства. І з цього погляду злочинство Шварцбарта ще більше кричуше.

Але, будучи цільком об'єктивним, по совісті не можна не сказати, що загальний обмежений, дрібно-міщанський світогляд С. Петлюри, його антидемократична політика, брак ширшого розуміння величи народного соціального руху, запобігання перед військовими групами, брак волі й власного авторитету, все це з об'єктивною неминучістю, часом проти волі самого С. Петлюри, призводило до аналогичних з Денікіним чи Колчаком учинків у багатьох питаннях.

В цій оцінці С. Петлюри дехто готов буде побачити отай вияв особистої до його неприхильності. А надто ті люди, що С. Петлюра представляв їхні клясові й політичні погляди. І коли такі люди писатимуть історію української революції та національного відродження, то вони, звичайно, дадуть історичній постаті С. Петлюри інчу характеристику й інчу оцінку. Коли писатиме історик-соціаліст, він так само ріжнитиметься в оцінці з істориком буржуазного світогляду. Це — зрозуміле. Але хто б не писав, коли він хотітиме писати об'єктивно він не зможе, не посміє обминути фактів і документів, що промовлятимуть з невблаганною жорстокістю.

Розуміється, в суто-національному відношенні аналогія з Колчаком і Денікіним не може бути проведена в повному розмірі. Бо становище руської нації в порівнянні з українською є цілком ріжне. Там боротьба за імперіалізм, тут за визволення. Колчак, нехтуючи Уфимськими Установчими Зборами й топчуши всі засади демократії, виправдаючи це інтересами руської нації й держави, — лицемірив. С. Петлюра, топчуши всі засади Трудового Конгресу й трудової демократії, вживавши метод антидемократичної військової диктатури, виправдаючи це інтересами української нації й держави, не лицемірив і справді так думав. Він дійсно гадав, що бореться за національне визволення і українську державність. Тільки ту українську національну державність він за-

повнював своїм соціально-політичним змістом, що мав уже велику аналогію зо змістом Колчака. І методи її здобування з необхідністю мусіли бути теж аналогічними з методами Колчака. А з цього мусіли випливати й усякі інчі аналогічні наслідки та явища.

І соціалістам і не-соціалістам українським це добре відомо і ховати це з погано зрозумілого патріотизму, зо страху, що якийсь темний »патріот« закричить на них »зрадник, запроданець жидівський!« не тільки соромно, але й шкідливо для загальної національно-визвольної справи.

Нехай друзі й однодумці С. Петлюри обороняють його честь, це — їхній обовязок. І коли вони це зроблять без шкоди для чести української революції й державності, тим краще для них і для памяти С. Петлюри.

Але інчим Українцям, яким дорога честь усього національно-визвольного руху, не можна нею так нерозсудно, небезпечно прикривати вчинки окремих осіб. Вчинки й честь отамана С. Петлюри не є вчинки й честь української нації. Це повинні ясно, твердо заявити всі політичні течії, що не солідарізуються з групою »петлюрівців«. І з свого боку повинні організувати оборону чести української революції, державности, дійсно усього українського народу.

Головна річ не у французькому суді. Французький суд рішатиме справу Шварцбarta. Він повинен сказати, чи має право окрема людина, на підставі своїх міркуваннів, вбивати інших людей з того чи інчого приводу. І те чи інче вирішення суду зовсім ще не значитиме абсолютної істини.

Головна річ у тому, щоб у цому процесі не було заплямовано нашими воргами чести нашої соціальної та історично-національної боротьби, ні ідеї української самостійної державності, як прагнення цілковитої всеобщої національної волі. А також, щоб цей процес і вся подія не відбилися зле на українсько-жидівських відносинах. Це е головне.

Руським ворогам нашим і жидівським націоналістам хочеться надати цьому актові вбийства яко мoga ширше значіння. Коли їм удасться переконати суд, що погроми відбувалися в загально-національному масштабі, то цим вони не тільки досягнуть оправдання Шварцбarta, але й зроблять його »героем і mestником«. А такий масштаб залежить од того, як саме буде представлена постать убитого С. Петлюри. Коли це голова українського антибольшевицького, військового уряду, аналогичного з руськими антибольшевицькими урядами генералів Колчака чи Денікіна, то це одна річ і загально-національний масштаб тут ні до чого. Коли ж удасться представити отамана С. Петлюру, як представника усього українського народу, як голову всіх революційних народних і вибраних урядів України, як представляють »петлюрівці« і жидівські націоналісти, то це річ друга. І консеквенції з неї ясні.

Руським нашим ворогам клопоту про нашу честь і про українсько-жидівські взаємовідносини немає. Навпаки, вони зашкавлені й у заплямуванні нашої чести і в загостренні відносин з жидівством.

У жидівських націоналістів інчий вихідний штандпункт. Вони стараються використувати злочин Шварцбарта для підсилення своїх партійних позіцій. Рятунок, на думку буржуазних націоналістичних сіоністських груп, для жидівства у заснованні своєї власної держави, поки що в Палестині. Отже всякий конфлікт жидівства з іншими націями треба використовувати для пропаганди сіонізму, треба роздмухувати ці конфлікти, загостряти їх, викликати в жидів гостре бажання тікати з ворожих країн у Палестину.

І розуміється, при такому вирішенні жидівського питання цим людям нема чого з обережностю і пошаною ставитись до історії, до тих чи інших цінностей та інтересів того народу, на території якого трапилась якась кривда жидівству. Навпаки, кажу, треба роз'яtrювати почуття від неї, треба все в того народа зробити в очах своїх одноплеменників негарним, негативним і шкідливим для жидівства.

Звідси походить та просто-божевільна позіція жидівських націоналістів у даному випадкові, яку самою кривдою, яка б вона ні була, не можна пояснити. Явно провокаційна, безмірно шкідлива супроти свого ж власного народу! Кидаючи обвинувачення всьому українському народові, всьому українському визвольному рухові в антисемітизмі, виправдуючи й вихваляючи злочинця й убийника Шварцбарта, вони цим роблять істинно злочинне антижидівське діло. Вони цим не тільки не втишують конфлікт, а загострюють його, переносять в ширшу площу, вони роздмухують ті іскри, що викresлюють об'єктивні історично-соціальні обставини в загрозливий вогонь. Цим вони виступають самі як агітатори в майбутніх експресах і, треба сказати, роблять більшу шкоду, ніж саме злочинство Шварцбарта.

Але, з другого боку, треба тут же виразно зазначити, що не вся жидівська преса, не в сі жидівські політичні течії займають такі позіції, як те шкідливо запевняють деякі українські націоналісти. І серед жидівства, навіть у цей мент, в течії, що розуміють і шанують визвольну боротьбу українського народу і не змішують учинків окремих людей чи груп з учинками всього народу, що не виправдують убийства Шварцбарта і не вважають його ні за героя, ні за mestника.

Людям, що мають намір вернутися на Вкраїну, треба собі скласти ясну думку про цю подію. Там, на Україні, особливо не треба допускати роздмухування іскрі дикої національно-расової ворожнечі. Треба раз на все зрозуміти й засвоїти, що не жидівство в цілому, не взагалі Жид, а Жид-торговець, Жид-промисловець, Жид посередник в нашій історії виступав, як експлуата-

тор. Не національно-расовий момент грав і грає роля, а економично-соціальний, класовий. Але експлуататорські риси властиві всякій пануючій класі всякої нації. І для оборони й захисту від соціально-економичного визиску не тільки чужинної, але й своєї буржуазії існують певні, вироблені віками класової боротьби способи й методи. І Жид-робітник є такий же товариш Українцеві-робітників супроти Жида-капіталіста, як Українець-робітник товариш Жидові-робітників супроти Українця-капіталіста.

Що ж до національного моменту, та зокрема до нарікань, що жидівство йшло разураз з нашими національними гнобителями, що разураз підтримувало їхню культуру і їхній національний гніт, то це вже історична доля жидівської нації в інтересах своєї боротьби за існування приймати культуру і національність тої пануючої нації, де її доля кидає. Пануючу нацією в нашему краї за всю нашу історію з невеличкими перервами була не-українська нація. В цьому наша історична трагедія і в цьому причина таких позицій жидівства в історії нашій.

Але, як я вже казав у своїй статті »Небезпечні настрої«, вже останніми часами, навіть до революції, коли ми самі політично, організовано усвідомили собі наше національно-державне становище, коли повели боротьбу за свою національну волю, певні елементи жидівства взяли активну участь у наших рядах. Розуміється, це не були елементи з великої жидівської буржуазії, а переважно з жидівського пролетаріату, що розуміли й відчували всякий гніт і всякую неволю. Повторяю, коли наші теперішні Українці, що тільки під час революції поробилися »патріотами« і, може, громили Жидів за байдужість до нашої національно-визвольної боротьби, а до революції були в рядах »общеросів«-україножерів, то жидівські робітники вже тоді сиділи по тюрмах за українську справу.

Але не треба бути пророком, щоб з непохитною певністю сказати: як тільки ми станемо в нашему краї пануючою нацією, як тільки зміниться й усталиться українське національне визволення і українська державність стане твердою нормою, жидівство в цілому на Україні буде таким же гарячим патріотом і робітником у нашій культурі, як воно є по тих країнах, що забезпечують йому існування.

І щоб швидче та повніше це сталося, щоб жидівство охотніше й активніше брало участь у творенні цінностів, матеріальних і духовних, нашого краю, треба, щоб цей край був для його, дійсно, його батьківщиною, рідним, своїм краєм, а не »пересильним тюремним пунктом«.

Вертаючись на Україну, повторяю, повороті повинні й у цьому питанні виробити правильні погляди і відповідну тактику. А ці погляди і тактика залежать од тої мети, яка собі ставиться, й підпорядковуються їй.

Мета ж повинна бути все та сама, одна, едина, незмінна: цілковите соціальне й національне визволення нашої нації, творення соборної самостійної й незалежної держави працючого робітничо-селянського народу нашого. А цим самим служення визволенню всього працючого, поневоленого, експлуатованого людства всіх народів і нашій землі, творенню загально-людських невміручих цінностів.

Це — найвища, найкраща мета людини.
